

Kamil Pietrasik*

SERHIJ PŁOCHIJ:
***LOST KINGDOM: A HISTORY OF RUSSIAN
NATIONALISM FROM IVAN THE GREAT
TO VLADIMIR PUTIN,***
WYDAWNICTWO ALLEN LANE, LONDYN 2017,
398 SS.

Po aneksji przez Rosję należącego do Ukrainy Krymu nastąpiło żywe zainteresowanie konfliktem rosyjsko-ukraińskim nie tylko w światowych mediach, ale również w środowisku akademickim. Od chwili zajęcia przez Rosję Krymu wydano wiele książek poświęconych nie tylko aktualnym wydarzeniom, ale także relacjom rosyjsko-ukraińskim czy historii narodu ukraińskiego w czasach istnienia Związku Sowieckiego. Recenzowana książka poświęcona jest historii i czasom obecnym państwa ukraińskiego i jego obywatelom. Praca *Lost kingdom: a history of Russian nationalism from Ivan the Great to Vladimir Putin* to książka, nad którą warto w ocenie autora recenzji się pochylić i podjąć próbę analizy jej meritum. I tak, po krótkim wstępie, zapoznajemy się z listą wykorzystanych w książce map (s. XVII). S. Płochij zaproponował 12 czarno-białych map, które w ocenie autora recenzji mogą dokładniej i lepiej zrozumieć położenie narodu ukraińskiego i państwa ukraińskiego na mapie Europy (np. granice imperium Rusi Kijowskiej w 1054 r., średniowieczne księstwa ruskie, Księstwo Moskiewskie, unię polsko-litewską), a także w czasach Związku Sowieckiego i po jego upadku.

Praca obejmuje sześć części. Pierwsza z nich zatytułowana została *Inventing Russia*. Otwierający tę część rozdział, *The birth of the tsardom* (liczący 16 stron), zawiera retrospekcję wydarzeń, jakie miały miejsce w XV w. (czasy księcia moskiewskiego Iwana III Srogiego). Dalej autor omawia proces tworzenia się Rusi Kijowskiej, a także ukazuje różnice i podobieństwa między plemionami zamieszkującymi wschodnie regiony Ukrainy. Z kolei drugi rozdział, *The Third Rome*, poświęcony jest kwe-

* Członek Towarzystwa Azji i Pacyfiku, adres e-mail: kamilpietrasik@interia.pl

stiom religijnym, a także stosunkowi pozostałych wyznawców odłamów chrześcijaństwa do prawosławia czy Kościołów wschodnich. Autor stawia tu tezę, iż status Kościoła prawosławnego w Wielkim Księstwie Moskiewskim był niższy aniżeli status starożytnych Kościołów bizantyjskich (s. 19). Na poparcie tej tezy wymienia role oraz działania, jak to zostało ujęte: „wielkiej czwórki”, czyli patriarchatów: Konstantynopola, Aleksandrii, Antiochii oraz Jerozolimy. Rozdział trzeci zaś, *The Imperial Nation*, to nawiązanie do historii tworzenia się oddziałów kozackich pod dowództwem Bohdana Chmielnickiego i ich akceptacji ze strony Wasyla Buturlina. W dalszej części tego rozdziału autor wskazuje m.in. na różnice w kontekście kulturowym, językowym na przykładzie narodów: białoruskiego, rosyjskiego i ukraińskiego, a także porusza wątek oddziałów ukraińskich Kozaków, które dokonywały ekspansji na pozostałe ziemie zamieszkałe przez ludność ukraińską w okresie sprawowania nad nimi władzy przez B. Chmielnickiego.

Drugą część, *The Reunification of Rus'*, otwiera rozdział *The enlightened Empress*, w którym autor charakteryzuje sposób prowadzenia polityki przez carów rosyjskich: Piotra I oraz Katarzynę II Wielką. Pojawia się w tym rozdziale obszerny wątek dotyczący Polaków, a także wyznawców prawosławia na granicach obowiązywania unii lubelskiej. Następny rozdział, zatytułowany *The Polish Challenge*, został w całości poświęcony losom narodu polskiego za czasów panowania w Imperium Rosyjskim m.in. Katarzyny II Wielkiej. Dalej czytelnik dowiaduje się o niezłomności i determinacji wojsk polskich w walce z Rosjanami oraz o stanowisku przyjętym przez Aleksandra I Romanowa względem walczących wówczas Polaków. Kolejny rozdział, *The Battle For the Borderlands*, to wycinek historii Imperium Rosyjskiego obejmujący m.in. politykę realizowaną przez cara Mikołaja I wobec Polaków oraz postępującą rosyjską ekspansję głównie na ziemie środkowoazjatyckie. W rozdziale *The Tripartite Nation* autor koncentruje się na ukraińskich intelektualistach (studentach oraz wykładowcach) i budzącym się nacjonalizmie ukraińskim, tudzież na roli i twórczości Tarasa Szewczenki. Autor skupia uwagę również na zjawisku, jakim było słowianofilstwo w Imperium Rosyjskim. Natomiast w rozdziale kolejnym, *Great little, and white*, czytelnik zapoznaje się z faktami dotyczącymi wojny krymskiej i jej następstwami. Dowiadujemy się w tym kontekście np. o stanowiskach wobec tego konfliktu, jakie zajęły m.in. Imperium Brytyjskie oraz Republika Francuska. Ostatni rozdział w tej części, *Killing the language*, przedstawia uwarunkowania ludności zamieszkałej na ziemiach ukraińskich, która posługiwała się innym językiem niż język rosyjski. Autor sugeruje, iż władze carskie, widząc rozkwit i jednocześnie ekspansję na pozostałe obszary wschodnie będące w granicach Imperium Rosyjskiego

różnych języków zaliczanych do wschodniosłowiańskich, traktowały je jako realne zagrożenie dla bezpieczeństwa caratu.

Kolejna część (*The Revolution of nations*) została poświęcona czasom poprzedzającym rewolucję 1905 i 1917 r. Otwiera ją rozdział *The People's Song*, rozpoczynający się od zobrazowania pewnego wydarzenia, które miało być – zdaniem autora pracy – zwiastunem trudnych czasów i wielkiej katastrofy dla Carstwa Rosyjskiego. Chodzi mianowicie o dzień 18 maja 1896 r., kiedy to około pół miliona ludzi zebrało się na polu w Chodynce pod Moskwą, aby uczcić wstąpienie nowego Romanowa na tron (s. 137). W niniejszym rozdziale naturalnie nie zapomniano o rewolucji z 1905 r., która miała istotne znaczenie dla Imperium Rosyjskiego nie tylko w kontekście politycznym, ale również społecznym, prawnym oraz militarnym. W dalszej części tego rozdziału skupiono się na przedstawieniu ogólnej sytuacji i ostatnich dni panowania Mikołaja II. Tutaj również dowiadujemy się, jaki był los narodu ukraińskiego w tym czasie oraz jak traktowano osoby posługujące się językiem ukraińskim. Następny rozdział, *The Fall of the Monarchy*, rozpoczyna się od przypomnienia faktu z 31 sierpnia 1914 r., kiedy to car Mikołaj II podpisał dekret, na mocy którego doszło do zmiany nazewnictwa stolicy Imperium Rosyjskiego z Petersburga na Piotrogród. Autor pracy zauważa, iż niemiecko brzmiąca końcówka (-burg) została zastąpiona przez rosyjską (-grad), sygnalizując, iż Carstwo Rosyjskie odwraca się tym samym od utrzymywania bliskich związków z Europą Środkową i rozpoczyna proces stopniowej izolacji od Zachodu (s. 175). Ogólnie rzecz biorąc, niniejszy rozdział został poświęcony zobrazowaniu zmiany kursu politycznego wewnątrz caratu oraz polityki zagranicznej prowadzonej przez Imperium Rosyjskie w czasie I wojny światowej. Wskazano na ogromną rolę kulturalno-oświatową intelektualistów rosyjskich oraz rusofili zamieszkujących ziemie polskie czy ukraińskie, a także wymieniono sukcesy militarne armii carskiej odniesione podczas I wojny światowej. W ocenie autora pracy przyjęta wówczas przez Mikołaja II polityka koncentrowała się na potrzebie zniszczenia potęgi germańskiej. Swoje rozważania w tym rozdziale autor zakończył na roku 1917. Zaś *The Russian Revolution* to rozdział, który – jak można się domyślać – został poświęcony wydarzeniom podczas rewolucji październikowej w Imperium Rosyjskim. Tutaj autor przedstawia również los Rosjan, Ukraińców, Kozaków ukraińskich i wskazuje na ich postawę wobec wojsk tzw. białych i sympatyków tzw. czerwonych. Ów rozdział autor kończy podsumowaniem wydarzeń z listopada 1920 r., kiedy to bolszewicy wkroczyli na Krym, zmuszając generała Wrangla i jego 150 tys. żołnierzy armii Imperium Rosyjskiego do schronienia się w Stambule.

The Unbreakable Union to kolejna część omawianej książki (od 211 do 277 strony), którą otwiera rozdział *Lenin's victory* liczący 15 stron. Autor skupia się w nim na kulisach powstawania Związku Sowieckiego i dokonuje analizy następstw podjętych przez bolszewików decyzji dotyczących przyszłości nowego państwa i mniejszości narodowych zamieszkujących nowo tworzące się państwo. Rozdział ten kończy się spostrzeżeniem, iż „Niemal jednomyślnie Lenin stał się ojcem współczesnego narodu rosyjskiego, a Związek Sowiecki stał się jego kolebką. Zwycięstwo Lenina przyczyniło się do rozdrobnienia przedrewolucyjnego modelu, jako jednego ogromnego rosyjskiego narodu. Rezultatem była znacząca zmiana w postrzeganiu samych siebie przez Rosjan i ich postrzeganiu przez innych” (s. 225). *National Communism* to następny rozdział, w którym przedstawiono okoliczności aresztowania generała Wrangla, a także przytoczono historię Wasylija Szulgina i ukazano realizację polityki Stalina oraz Partii Komunistycznej w przypadku Ukrainy. Z kolei rozdział *The return of Russia* skupia się na wątkach i kulisach powstawania republik związkowych i autonomicznych w granicach Związku Sowieckiego. Omówiono również początki kultu Stalina. Na poparcie stwierdzeń przytoczonych w niniejszym rozdziale autor przywołuje np. wydarzenie z 30 stycznia 1936 r., kiedy to wiodąca radziecka gazeta „Prawda” opublikowała na pierwszej stronie zdjęcie Józefa Stalina, które stało się jednym z jego najpopularniejszych obrazów. Pokazano uśmiechniętego dyktatora obejmującą wesołą dziewczynkę wręczającą mu ogromny bukiet kwiatów. Zdjęcie to było często reprodukowane i pojawiało się w sowieckich gazetach i czasopiśmie oraz na plakatach. Cennym źródłem wiedzy na ten temat okazały się przytoczone wiadomości i komunikaty, które opublikowano we wspomnianej wyżej „Prawdzie”. Poruszono również kwestię pierwszych zsyłek do republik środkowozajatyckich przedstawicieli różnych narodów, a mianowicie Rumunów, Bułgarów, Łotyszy, Finów i Greków oraz innych narodowości, które rozpoczęły się już w roku 1937. Kolejny rozdział, *The Great Patriotic War*, to część książki poświęcona konfrontacji wojskowej, do jakiej doszło pomiędzy nazistowskimi Niemcami a Armią Czerwoną w Związku Sowieckim (m.in. na Kaukazie). Autor wskazuje na fakt, iż nie było jednoznaczności i konsolidacji wśród narodów nierosyjskich w czasie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. Na poparcie tej tezy autor przedstawia *casus* Białorusinów, Ukraińców, a także ludów kaukaskich, byli bowiem wśród nich tacy, którzy popierali wojska nazistowskich Niemiec w walce przeciwko Armii Czerwonej. *The Soviet People* to ostatni rozdział w tej części. Czytelnik poznaje szczegóły śmierci Stalina, do której doszło 5 marca 1953 r. Przedstawiono kulisy pożegnania wielkiego wodza

oraz oficjalnej uroczystości pogrzebowej, która stała się wielkim wydarzeniem. Uczestniczyli w niej działacze komunistyczni z krajów Europy Wschodniej, Chin, Korei Północnej oraz aktyw komunistyczny z Europy Zachodniej (Francji, Włoch, Hiszpanii i Wielkiej Brytanii). Autor przedstawia także dalsze losy m.in. Ławrentija Berii, Nikity Chruszczowa czy Igora Żdanowa po śmierci Stalina. Na zakończenie niniejszego rozdziału przytoczono spisy ludności przeprowadzone w granicach Związku Sowieckiego ze szczególnym uwzględnieniem danych, które dotyczyły Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej w latach: 1959, 1979 i 1989.

W ostatniej części, *The New Russia*, autor skupia się na historii współczesnej, czyli czasach, kiedy to następował początek końca istnienia Związku Sowieckiego, a także pisze o tendencjach separatystycznych np. w Czeczenii i Tatarstanie. Warto podkreślić, iż autor odnosi się tu do kwestii czeczeńskiej, która została już niemalże zapomniana w badaniach naukowych. Następnie wyszczególnia cele polityki zagranicznej Rosji i wtajemnicza czytelnika, jak postrzegano przyjęty kurs polityczny w kontekście krajów Azji Centralnej i właśnie Ukrainy, począwszy od lat 90. XX wieku po dziś dzień. W tej części można poznać także szczegóły prowadzenia polityki przez ukraińskich prezydentów: Kuczmę, Juszczenkę i Janukowycza wobec Rosji. Warto zaznaczyć, iż przedstawiono również analizę sposobu prowadzenia polityki przez państwo ukraińskie względem krajów Unii Europejskiej czy NATO. Z kolei w rozdziale *The Russian War* uwzględniono m.in. wydarzenia z 23 lutego 2014 r., kiedy to w Rosji obchodzono dzień Obrońcy Dnia Ojczyzny (były Dzień Armii Czerwonej). Ów rozdział kończy się stwierdzeniem, iż istnieją uzasadnione powody, by uznać konflikt rosyjsko-ukraiński za kamień milowy w stosunkach Rosji z Zachodem w okresie prezydentury Putina, ale także w kontekście tworzenia się nowoczesnego narodu rosyjskiego.

Kończąc niniejszą recenzję, należy stwierdzić, iż omawiana książka w sposób zrozumiały przekazuje to, co dzieje się obecnie na scenie politycznej w państwie ukraińskim, nie zapominając przy tym o podaniu przyczyn i skutków prowadzenia polityki przez rosyjskich prezydentów po 1991 r. w kwestii ukraińskiej. Istotną częścią książki jest obszerne i starannie wykonane zestawienie bibliograficzne. Stanowi ono nieprzeciętny wkład do następnych studiów oraz badań naukowych z zakresu problematyki wschodniej. Właściwe udokumentowanie przez autora tez zawartych w książce pozwala ją uznać za przydatną oraz pomocną nie tylko dla politologów, kulturoznawców, ale także szerszego grona czytelników, którzy chcą pogłębić swoją wiedzę na temat historii i współczesności państwa ukraińskiego czy Związku Sowieckiego, a także za-

poznać się z kulisami prowadzenia polityki przez poszczególne władze na Kremlu wobec niepodległej Ukrainy, która powstała wraz z końcem istnienia Związku Sowieckiego. Recenzowana książka przybliży czytelnikowi proces tworzenia demokratycznych struktur politycznych na Ukrainie, niezależnych od władz rosyjskich, i sytuację tej republiki związkowej w okresie istnienia Związku Sowieckiego, a także przedstawia miejsce obywateli ukraińskich w tym wielomilionowym i wieloetnicznym rosyjskim kiedyś imperium, dziś mocarstwie.